

Сашо ЦВЕТКОВСКИ

ЖИВОПИСОТ НА АВРАМ ДИЧОВ ВО ЦРКВАТА СВ. НИКОЛА С. БРЖДАНИ - КИЧЕВСКО

Покрај живописот во олтарниот простор на црквата Св. Никола во село Вранештица (1880)¹ и католиконот на манастирот Пречиста Кичевска (1880/1)² кој по својот обем без сомнение претставува основен ансамбал на Аврам Дичов во Кичевско, неодамна, во црквата Св. Никола во село Брждани откривме уште десетина непознати икони и една целина на фресоживопис сликана од Аврам Дичов во 1874 г.

Селото Брждани се наоѓа на неколку километри од патот Кичево-Демир Хисар во близина на манастирот Пречиста.³ Денешната црква посветена на Св. Никола е изградена во 1872 г. Оваа година е врежана на една камена плоча вградена во подот на црквата и всушност е еден од малкуте извори што говорат за црквата и нејзината историја.⁴

¹ Ц. Грозданов, *Фрескоживописот на Аврам Дичов во олтарот на црквата Св. Никола во селото Вранештица кај Кичево*, Крнински посланија I, Охрид-Кичево 1996, 29-38 (*Уметноста и културата на XIX век во западна Македонија*, Скопје 2004, 143-154)

² Ј. Тричовска, *Живописот во манастирската црква Богородица Пречиста - Кичевска*, Манастир Света Пречиста Кичевска, Скопје 1990, 87-94

³ За селото Брждани и неговата историја од XIX век Сф. Т. Смиљаниќ, *Кичевија*, Населба и порекло становништва, уред. Ј. Ердељановиќ, Београд 1935, 453-454; С. Вељаноска, *Црквите и манастирите во Кичевскиот архијерејско намесништво*, Кичево 2002, 45-46; М. Панов, *Енциклопедија на селата во Република Македонија*, Скопје 1998, 39-40; М. Димовска-Чоловиќ, *Граѓанско наследство во Кичевијата*, Културно наследство 30-31, (2004-2005), Скопје 2006, 203;

⁴ Инаку, во селото Брждани, во црквата Св. Никола е пронајден ракопис од XIX век, кој

Црквата Св. Никола по својата архитектура е типичен споменик од времето на преродбата. Градена е како еднокорабна базилика со валчест свод и една широка калота над наосот. Апсидата е петстрана и декорирана со архиволти. Црквата е една од ретките во своето време која не е вкопана во земја и во неа се влегува качувајќи се по неколку скали.

Покрај веќе искажаната скудност во однос на историските извори, нешто повеќе податоци може да даде живописот во црквата изведуван во неколку хронолошки фази од различни зографи.

Најстарите икони во црквата датираат од 1849 г. и се дело на Дичо Зограф и најверојатно припаѓале на постарата црква, која во 1872 г. е обновена и проширена. Дека постарата црква била со помали димензии укажува и необичната, издолжена форма на престолните икони на Христос, Богородица и Јован Претеча, како и иконите на апостолите, кои се со помали димензии и на коишто се сликани претставувани по двајца апостоли.⁵

За обновената црква бил изработен и нов, значително поголем иконостас со расчленета структура и нови престолни икони сликани непосредно по 1872 г., од зограф кој, за жал, не оставил свој авторски потпис. Притоа по-

содржи препис на познатиот Дамаскин, преведен на црковнословенски јазик кон средината на XVI век од Пелагонискиот митрополит Григориј, сф. П. Х. Илиевски, *Културно-просветната улога на манастирот Пречиста - Кичевска*, Бигорски научно-културни средби, I научен собир, Гостивар 1971, 75-77

⁵ С. Цветковски, *Непознатите икони на Дичо Зограф од црквите во Кичевско*, Културно наследство 35, (2009), во подготовка

Сл. 1. икона, Богородица со Христѣос, црква
Св. Никола с. Брждани, 1874 г.,
автор Аврам Дичов

старите престолни икони од првобитниот иконостас, сликани од Дичо, биле повлечени и поставени во олтарниот дел од црквата а само шесте икони со претстави на апостолите нашле место во новата програма на иконостасот во редот над архитравот.

Во 1874 г. работите околу целосното довршување на сликаната програма на иконостасот ги изведувал Аврам Дичов. Тој ја сликнал престолната икона на Богородица со Христос, каде што го испишал и својот авторски потпис, но истовремено сликнал уште десетина икони за горната зона на иконостасот. Покрај оваа, Аврам го изведувал фрескоживописот во олтарниот простор на црквата во делот на протезисот.

На престолната икона Богородица (мѣтрѣ Бѣжѣа) е претставена допојасно, во црвен мафорион чии краеве се декорирани со златен паспул. На левата рака го носи малечкиот Христос, а

со десната укажува кон него. Христос (ѣс хѣс) со десната рака благословува, а во левата држи отворено евангелие со испишан текст: Дѣхъ Гсдѣи намиѣ ѣгдѣже рѣди помазана Блговѣстѣти иѣциѣмъ послама. (сл.1)

Од двете страни на Богородица се претставени архангелите Михаил (михаилъ архангѣлъ) во кратка туника, панцир и наметка со палмово гранче во десната рака и отворен свиток во левата: рѣдѣса ѣко ѣсѣ ѣрво сѣдалище.

На спротивната страна е архангелот Гаврил (гавраилъ) во долга зелена туника со прекрстени раце на градите и отворен свиток: рѣдѣса ѣко носѣиш носѣцаговса. Во горниот дел на иконата, над главата на Богородица, носен на облаци е насликан Бог Отец (Гсдѣ Савѣѣѣ), кој со десната рака благословува, а во левата носи сфера со крст, а околу него престоли.

Во долниот дел на иконата, во две издвоени полиња со расцветана орнаментика се насликани пророците Давид и Соломон.

Пророкот Давид (пророкъ давѣдъ) е старец со бела брада, хермелинска наметка и круна на главата, со отворен свиток во раката на кој е испишано: слышѣи дѣи ѣ видѣѣ ѣ приклонѣи дѣхъ твоѣ., а со другата рака укажува кон него. На спротивната страна е младиот пророк Соломон (пророкъ Соломонъ) во црвен хитон, зелена наметка и круна на главата. Во левата рака држи отворен свиток со текст: многи дѣерѣ стажаца богѣство многи сотвориша.

Под нивните претстави на златната рамка на иконата е испишан тропар глас втори, посветен на Богородица, приложничкиот запис и потписот на зографот Аврам Дичов: тропар глас в: Млѣдѣа свѣци истѣчникъ мѣлости спѣдѣви насѣ бѣдѣе призри на люди согрѣшившиѣ ѣкѣ приснѣ силѣ твоѣ: Мѣѣ во оѣповѣюще. рѣдѣса вопѣемъ ти ѣкоже иногдѣ гавраилъ, вѣзпѣбѣтиѣхъ архѣстрѣтигъ.

Приложѣ авраамъ ѣ вѣрѣданѣ соче чаданѣхъ за дѣшевно спасѣнѣе: ѣѣѣ ѣ керсте. ѣжѣвопѣсецъ авраамъ дѣчѣвѣч ѣ село трѣсанѣе. 1874: (сл. 2)

Освен оваа престолна икона Аврам слика и неколку празнични икони меѓу кои иконата на Христовото раѓање (рѣждѣство Хрѣстоѣво) претставено во својата вообичајната иконографија, клекнатите Јосиф и Марија во пештерата како се поклонуваат пред новороденчето, а пред пештерата се пастирите и мудреците од Исток во владетелски одежди и круни на главата. (сл.3)

Во горниот дел со отворените небеса, свезда од исток, окото како симбол на Бог Отец и двајца ангели-престоли, кои во рацете носат отворен свиток на кој е испишан натпис:

Сл. 2. Тройар Богородичин, глас виѡри, икона Богородица со Христѡс, деѡшал

Глава въ вѣшнихъ Бѣгъ и наземли мѣръ во человекѣхъ благоволѣнїе. Во долниот дел на иконата се претставени допојасјата на св. Никола (сѣтѣи нѣколѣи) претставен во хитон, химатион и затворен свиток во рацете, а на спротивната страна е св. Антониј (сѣтѣи анѣонїа) во монашка одежда, со кукул на главата и крст во десната рака.

На останатите празнични икони се претставени свети Василиј Велики (сѣтѣи василїи велїкїи) во зелен фелон и омофор декориран по рабовите со златно везена орнаментика, кој со десната рака благословува, а во левата носи отворено евангелие: рече Гсдъ азъ ѣсмъ дверь мнѡмаце ктѡвнїдетъ спасѣтъ сѧ внїдетъ и изїдетъ пажїтъ ѡбѡцет. (сл. 4)

На иконата со заедничка претстава на св. Никола (сѣтѣи нѣколѣи) и св. Теофилакт (сѣтѣи теѡфїлактъ) и двајцата архијереи се претставени во свечни сакоси и со евангелија во рацете. Во долниот дел на иконата е испишан краток приложнички запис: приложї теѡфїлъ керстевичъ 1874. (сл. 5)

Иконата со претстави на св. Атанасиј Александриски и св. Антониј Велики. Св. Атанасиј (сѣтѣи атанасїи) е претставен во свечена архијерејска одежда, сакос, омофор и надбедреник, златен епитрахил, со десната рака благословува, а во левата носи затворена книга, додека св. Антониј Велики (сѣтѣи анѣонїи велїкїи) е во монашка одежда, со кукул на главата, монашка бројаница во левата рака и благослов во десната. И на оваа икона во долниот дел е испишан краток приложнички запис: приложї Икофъче И двѡкадїнка ѣливиѣ. 1874. (сл. 6)

Свети апостол Андреја (сѣтѣи апѣсѣл андреа первозванъ) со отворен свиток во рацете: сказѡю же вамъ вратїе благовѣсвованїе ѣже блѡговѣстїхъ вам ѣже и приѡсте вѣнѣмъ же истїите. (сл. 7)

Апостол Тома (сѣтѣи спѣсѣл теѡма) со отворен свиток во рацете: вїдїте возванї ваше вратїе

немнозїлтъ премѡдри по плотї. (сл. 8)

Света Недела (сѣтѣи нѣдела) во раскошна владетелска одежда, дивитисион, вкрстен лорос, круна на главата од отворен тип. Во десна рака носи крст, а во левата затворено евангелие. (сл. 9)

Св. Ѓорѓи како го убива аждерот (сѣтѣи велїкомѡченикъ геѡргїи) (сл.10)

Св. Димитрија како го прободува царот Калојан (сѣтѣи димїтрїи) (сл. 11)

Сл. 3. икона, Христѡво Раѓане, црква Св. Никола, с. Брждани, 1874 г., авѡор Аврам Дичѡв

За црквата св. Никола во Брждани, Аврам освен овие престолни и празнични икони го изведува и фрескоживописот во олтарниот простор во делот на протезисот.

Во нишата на протезисот Аврам го слика мртвиот Христос во отворен камен саркофаг, во бела перизома околу појасот, црвена наметка и трнов венец на главата. Зад него е голготскиот крст, а од раните на неговите раце и на реброто тече крв. Претставата е сигнирана $\text{I}\overline{\text{C}}\text{H}\overline{\text{C}}$ наволною страсть. (сл. 12)

Сл. 4. икона, св. Василиј Велики, црква Св. Никола, с. Бржани, 1874 г., автор Аврам Дичов

Во горниот дел од нишата во конхата е претставена св. Троица (СѢТА трѡица) Бог Отец, со бела долга брада и коса, сигниран како ГѢДЪ САВАШѢЪ со нимб во форма на триаголник, со десната рака благословува, а во левата носи краток жезол. До него е Исус Христос (ГѢ ХЪ С), кој во десната рака го носи големиот голготски крст, а во левата затворено евангелие. Меѓу нив е претставена вселената насликана во форма на тркалезна сфера со мноштво ѕвезди. Во средината над нив е светиот Дух (СѢТИИ ДЪХЪ) насликан како гулаб со крстест нимб околу главата.

Во долниот дел од нишата на протезисот е испишан краток приложнички запис со имиња на приложниците, кои требало да се споменуваат на литургијата: Приложі сорѡкоу воѡїна мѡитревѡ. ѡсѡпрѡга ѣгѡ неѡраѡжа стѣпанѡ ѡрсѡ іелѣна. помѡни ГѢди:

На источниот ѕид, меѓу нишата на протезисот и апсидата е насликан архиѓаконот Стефан (СѢТИИ АРХИДѢКОНЪ и первоѡдѡчен. стѣфанѡ) облечен во раскошен темноцрвен стихар, декориран со цветни мотиви, бел орар на рамото и појасот на кој е испишано СѢ СѢ СѢ. Во десната рака носи кандило, а во левата затворено евангелие.

Фрескодекорацијата продолжува и на северниот ѕид на протезисот каде што во нишата

е насликана една интересна програма со евхаристична- литургиска содржина. (сл. 13) Во долниот дела на нишата, во првата зона е дадена вообичаената претстава на визијата на Петар Александриски, вешто вклопена во тесниот и ограничениот простор. На западната страна е претставен Петар Александриски (ПѢТРЪ АЛЕКСАНДРІСКИИ) во светлосин стихар и црвен фелон и омофор прекрстен на градите, со десната рака благословува, а во левата носи отворен свиток со испишан текст: КѢТИ РѡЗДѡРѡ, РѢЦИ ХЪРСѢ СПАСѢ.

Спроти него, застанат на камен столбец е претставен малечкиот Христос со црвен полураскинат хитон и свиток во левата рака на кој е испишан одговорот на прашањето од Петар Александриски: ѡрѡа вѡзѡмниѡ и всеѡловѡивѡѡ ѡ ПѢТРЕ.

Меѓу александрискиот архијереј и столбот, симболот на чесната трпеза, е насликана адската глава, која го голта еретикот Ариј, над чија глава е испишан подолг текст: ѡриѡ вѡзѡмниѡ перѡагѡ начѡлѡника ѡ еретѡческѡѡ, трѡѡклѡти, ѡнѡтеѡа.

Сл. 5. икона, св. Никола и св. Теофилакиј, црква Св. Никола, с. Брждани, 1874 г., автор Аврам Дичов

Сл. 6. икона, св. Анѳониј и св. Аѳанасиј Александриски, црква Св. Никола, 1874 г., автор Аврам Дичов

Во горната зона, во конхата на нишата е насликан Христос Цар и Велики Архиепископ (црѣ, црѣмѣ Великий архіерей) во темнокафеав сакос и круна на главата во облик на византиски каналаксион. Христос со двете раце ги благословува предложените дарови, трите лепчиња на дискос и путирот со вино поставени на светиот престол пред него.

До нишата на северниот ѕид во пониската зона е насликан свети Атанасие Александриски (сѣтый ѿфанасій), старец со бела, кратка коса и бела заоблена брада, во светлозелен фелон на краевите опшиен со златен паспул и бисери. Со десната рака благословува, а во левата носи затворено евангелие.

Над него во цел раст е насликан св. Никола (сѣтый николај мѣрѣликиѣскый чѣдотвѣрецѣ), претставен во свечена литургиска одежа, светлозелен стихар, епитрахил омофор и надбедреник.

Со десната рака благословува, а во левата носи затворено евангелие.

Во долниот дел од нишата на северниот ѕид, под фигурата на Петар Александриски е испишан и зографскиот потпис на Аврам Дичо: *изъ рѣкѣ аврамѣ дичофѣ* ∴

Ангажманот на Аврам во живописувањето на црквата во Брждани, всушност, претставу-

ва продолжување на работата којашто претходно ја започнал татко му Дичо Зограф. Ваквиот систем на работа, каде што работите ги започнува Дичо, а подоцна, понекогаш и по повеќе десетици години, епитропите го ангажираат неговиот син Аврам да ги довршува, се издвојува како карактеристична појава што се следи на повеќе споменици во Западна Македонија, а како пример би ги навеле: црквата во Стенче, манастирот Пречиста, црквата во Вевчани, Селце Малореќанско, Селци Струшко и црквата Св. Богородица во Дебар.⁶

Живописот на Аврам Дичов во црквата Св. Никола во Брждани содржи неколку интересни тематски и иконографски остварувања.

Сл. 7. икона, св. аѳосѣол Андреја, црква Св. Никола, с. Брждани, 1874 г., автор Аврам Дичов

⁶ Ц. Грозданов, *Дичо Зограф и неговиите ученици во црквата Свети Илија во Стенче, Госптиварско*, КН 26/27 (2000-2001) 10-13, црт.1, С. Цветковски, *Иконописот на Дичо Зограф во Стружа и Струшко*, Прилози XXXVIII 1-2, МАНУ, Одделение за општествени науки, Скопје 2007, 93, сл. 1; А. Николовски, *Иконописот во црквата и ѱараклисот на манастирот Света Пречиста, Света Пречиста Кичевска*, Скопје 1990, 102.

Сл. 8. икона, св. аѳосѳол Тома, црква Св. Никола, с. Брждани, 1874 г., авѳиор Аврам Дичов

Сл. 9. икона, св. Недела, црква Св. Никола, с. Брждани, 1874 г., авѳиор Аврам Дичов

Претставата на Богородица со Христос, сликана како престолна икона, содржински е збогатена со испишување на тропарот посветен на Богородица, кој Аврам исклучително ретко го испишува, и засега, имајќи го предвид објавениот ликовен материјал, ова би бил единствен пример. Претходно, истиот тропар глас втори, неколкупати го испишува Дичо Зограф и тоа на иконата на Богородица од црквата Св. Никола во с. Кичиница, Гостиварско, од 1849 г.⁷ иконата од соборниот храм Света Троица во Врање од 1859 г.⁸ а истиот тропар го идентификувавме и на Дичовите икони на Богородица сликани за црквата св. Никола во Глуово и св. Никита во Бањани.⁹ Овој тропар, всушност, е отпустителен Богородичин, кој се чита во недела и понеделник на вечерната служба.¹⁰

⁷ Ц. Грозданов, *Нови прилози за културата и уметноста од XIX век во Западна Македонија*, Прилози XXXVI 2, Одделение за општествени науки, МАНУ, Скопје 2005, 46

⁸ А. Давидов-Темерински, *Иконе саборне цркве у Врању*. Димитар Крстевич Дичо-зограф, каталог, Београд 2001, 28

⁹ според сопствени белешки

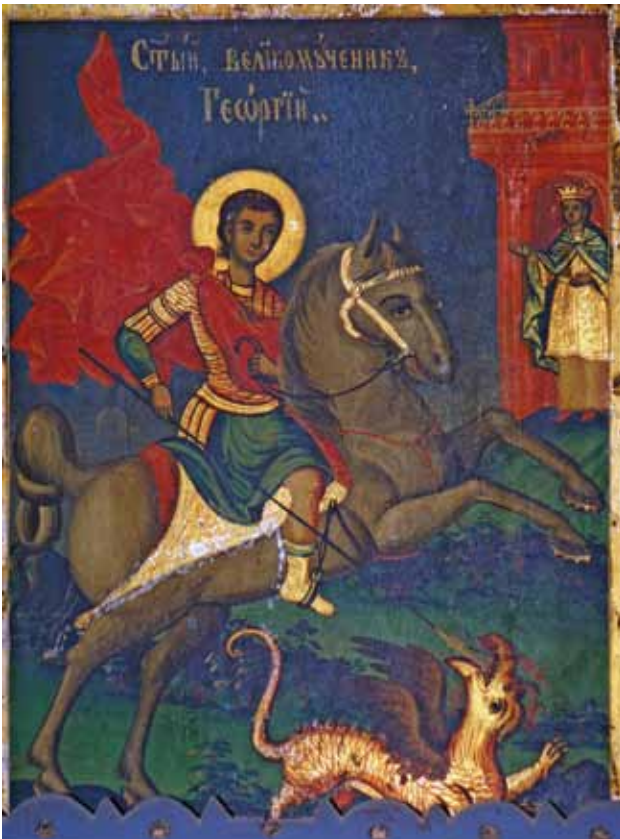
¹⁰ Часослов, Охрид 2000, 482-483

Меѓу празничните икони посебно внимание привлекува иконата со претставата на охридскиот архиепископ Теофилакт. Неодамна овој портрет на Теофилакт беше опсервиран од Ц. Грозданов, кој укажа на сите негови карактеристики, вклучувајќи го во групата портрети на овој светец настанати под влијание на уметничката традиција создавана во времето на доцниот среден век и посебно Стематографијата на Жефарович¹¹.

Аврам Дичов е единствениот наш зограф од XIX век и времето на Преродбата што го сликал портретот на Теофилакт Охридски, кој, иако неканонизиран, подоцнежната традиција поради неговото исклучително значајно книжевно дело, особено коментарите на Новиот Завет коишто стекнале голема популарност, го вбројува во редот на светците, а неговите портрети се сликаат во живописот меѓу угледните црковни отци.¹²

¹¹ Ц. Грозданов, *Портрети на Теофилакт Охридски и нивната идентификација*, Прилози XL 1, Одделение за општествени науки, МАНУ, Скопје 2009, 87-103, сл. 7-9

¹² За ова прашање опширно Ц. Грозданов, *op. cit.*, 88, 90-91, 94-95

Сл. 10. икона, св. великомаченик Георгѣија, црква Св. Никола, 1874 г., авѣиор Аврам Дичов

Освен на иконата од Брждани, портретот на Теофилакт Аврам го слика и неколку години подоцна како фрескоикона во црквата Св. Никола во Вевчани, во 1879 година. Типолошки и двата лика се идентични со карактеристичната косавост - безбрадост, која Ц. Грозданов ја издвојува како најкарактеристична типолошка одлика на Теофилактовите портрети од поствизантискиот период, во редакција првпат ликовно претставена некаде на почетокот на XVII век, за што сведочи портретот од црквата Св. Никола во манастирот Ново Хопово од 1608 година.¹³

Оваа типолошка карактеристика како што одбележува авторот, е содржана и во одредниците за сликање во некои од сликарските прирачници од втората половина на XVI век, а подоцна се следи и во светогорската Ерминија на Дионисиј од Фурна, семејството Зографски, се до Ерминијата на Дичо Зограф.¹⁴ Единствената разлика меѓу двата портрета на Теофилакт од Брждани и Вевчани е тоа што Теофилакт во Вевчани е насликан со архијерејска митра на главата, атрибут кој поавтентично го доближува до иконографскиот извор, Стематографијата на Жефарович.

¹³ Idem, op. cit., 93, 96-97, сл. 6

¹⁴ Ibid, 100

Сл. 11. икона св. Димитрија, црква Св. Никола, 1874 г., авѣиор Аврам Дичов

Како други карактеристични места од иконописот на Аврам би ја издвоиле претставата на св. Никола на иконата на Христовото раѓање, каде што овој светец е насликан во бел хитон, со свиток во раката, без епископската одежда, фелон и омофор.

Секако би ја издвоиле иконата на Св. Недела претставена во раскошна вледетелска одежда, дивитисион и вкрстен лорос, со крст и затворено евангелие во рацете. Оваа е една од ретките нејзини претстави сликани од Аврам Дичов.

Фрескоживописот во делот на протезисот на источниот и на северниот ѕид претставува интересна тематска целина со нагласена евхаристична и литургиска симболика.

Овој тематски комплекс се издвојува како една од посложените иконографски целини во уметноста од времето на Преродбата.

И во овој случај, како повеќепати претходно, Аврам како иконографска предлошка го користи живописот на татко му Дичо Зограф, кој оваа иконографска целина претходно ја слика во протезисот на црквата Св. Ѓорѓи во манастирот Рајчица 1849-1852 г. и во олтарот на католикот на манастирот Св. Пречиста Кичевска од 1852 год.¹⁵

¹⁵ Ј. Тричковска, *Живописот во манастирската*

Сл. 12. фрескоживојис на источниот ѕид од
пројезисој, црква Св. Никола, с. Брждани,
1874 г., автор Аврам Дичов

Ако внимателно ги анализираме деловите на овие иконографски целини, како натписите и сигнатурите што ги објаснуваат, се доаѓа до самата текстуална предлошка што послужила Дичо Зограф да ја обликува оваа сложена тема.

Мора да нагласиме дека претставата на Христос во гроб, најчесто сигниран како Цар на Славата (црѣ славы), Неволнаја Страст (наволноу страсть), а понекогаш и Снетие (сьнетие), пред Голготскиот крст со перизома околу појасот, трновиот венец на главата, и со рани на рацете и на реброто од кои истекува крв, всушност претставува една константа што можеме да ја следиме во поголем број цркви сликани од Дичо и Аврам Дичов.

Но вистинската смисла на целината ја дава претставата сликана во горните делови од нишата на протезисот и во конхата.

црква Богородица Пречиста - Кичевска, Манастир Света Пречиста Кичевска, Скопје 1990, 68-70

Сл. 13. фрескоживојис на северниот ѕид од
пројезисој, црква Св. Никола, с. Брждани,
1874 г., автор Аврам Дичов

Во Брждани тоа е претставата на Светата Троица, Бог Отец (Саваот), Бог Син (Исус Христос), и Светиот Дух. (сл. 12) Во Вевчани е насликан Христос седнат на престол како благословува со двете раце, а покрај него е испишан натпис: гѡрѣ на прѣстолѣ. Горе на Престол. Во темето на конхата над Христовата претстава е насликан символот на Бог Отец, триаголен нимб со отворено око во средината. (сл. 14) Но интересна е сигнатурата испишана во долниот дел на нишата околу претставата на Христос во гроб: ꙗꙁ хꙁ градѣ ꙗꙁ съꙁ наволноу страсть ꙗꙁ долѣ во гробѣ.

Претходно Дичо Зограф во нишата на протезисот во црквата Св. Ѓорѓи, манастир Рајчица, во конхата го слика Христос на престол, кој благословува со двете раце, а над неговата глава е испишан текст: горѣ на прѣстолѣ. (сл. 15) Додека во манастирот Пречиста, Дичо над Христос во гроб ја слика претставата на Света Троица со Бог Отец, Син и Светиот дух.

Овде мора да ја наведеме и претставата од нишата на протезисот во црквата Св. Ахил,

Сл. 14. фрескоживопис во нишаата на иконостасот во црквата Св. Никола во Вевчани, 1879 г., автор Аврам Дичов

село Требиште, која Дичо ја сликал во 1850 г., каде што во горниот дел од композицијата е претставен Христос на престол со натпис: *горѣ на престолѣ*, иако долниот дел на композицијата содржи многу специфична декорација, која во основа ја има истата симболика на Христовата смрт, и која композициски е проширена и идејно збогатена со вклучување на Богородица.¹⁶

Сликарските прирачници, Ермините на Дионисиј од Фурна и подоцнежните, меѓу кои и онаа на Дичо Зограф, не даваат сосема прецизна одредница за иконографската програма што би требало да се слика во просторот на протезисот. Општите упатства и одредници кај Дионисиј и кај Дичо единствено препорачуваат да се слика Христос во Гроб и Христос Велики Архиепископ носен на престол

¹⁶ Ј. Тричковска, *Композицијата Ојлакување Христово од проскомидијата во црквата Св. Ахилие Лариски во Требиште*, Културно наследство 16, (1989), Скопје 1993, 121-124, сл. 1

од облаци, и тоа во сводниот дел на протезисот.¹⁷

Но наведените примери од Рајчица и Пречиста сликани од Дичо, како и оние подоцнежните во Брждани и Вевчани сликани од Аврам, укажуваат на една иконографска концепција во чие обликување голем дел имал Канонот на Велика Сабота, односно, тропарот “*въ гробѣ плѣтски*“ (Во гробот телесно, во адот пак со душата како Бог, а во рајот со разбојникот, и на престол си бил, Христе, со Отецот и Духот, се исполнувајќи, Неограничен.) на што упатуваат и испишаните натписи што ги издвоивме на претставите од Рајчица и Вевчани.

Во Рајчица над претставата на Христос на трон во конхата на протезисот е испишано, *горѣ на прѣстѣлѣ*, а подоцна Аврам, сликајќи ја оваа композиција во Вевчани, ја повлекува и најдиректната и најнепосредна нишка со испишување на дел од текстот на тропарот, почетниот и завршниот стих: ... *и долѣ во гробѣ*. . . *горѣ на прѣстѣлѣ*.

Токму овие стихови на тропарот “Во гробе плѣтски“ уметничка традиција ги издвојува како најпогодни за сликање во протезисите

на поствизантиските цркви, иконографски сосема приспособени на симболиката на просторот на протезисот, каде што во текот на литургијата се вршат обреди што ја симболизираат Христовата жртва. Во чинот на Проскомидијата тропарот “Во гробе плѣтски“ се говори на крај при отпустот, кога законот ги кади жртвеникот и предложените дарови. Самиот жртвеник на проскомидијата го симболизира гробот Христов, но и возвишениот престол на Неговото царство, заедно со Отецот и Светиот Дух.¹⁸

Канонот на Велика Сабота во првата половина на VIII век го пишува Козма Ерусалимски (Мајумски), а еден век подоцна канонот ќе биде дополнет од монахот Марко, подоцнежен

¹⁷ М. Медић, *Стиари сликарски приручници III*, Ерминија о сликарским вештинама Дионисија од Фурне, Београд 2005, 529; Ас. Василиев, *Ерминии, технологија и иконографија*, София 1976, 65

¹⁸ Л. Мирковић, *Православна литургија*, втор, посебен дел, Охрид 2001, 106

Сл. 15., фрескоживопис во нишаата на пророците во црквата на Св. Георѓи, манастир Рајчица, 1848/52 г., автор Дичо Зограф

епископ на градот Отранто, кој ги пишува тропарите на првите четири песни. Во прво време читан само на службите на Велика Сабота, еднаш на утрената, а вторпат во текот на предпасхалното бдение, дури кон средината на XIV век, со реформите во богослужението и литургискиот ритуал што ги спроведува цариградскиот патријарх Филотеј Кокинос во својот познат Дијатаксис (Διάταξις), овој тропар влегува во чинот на Светата литургија.¹⁹ Него свештеникот го говори на крајот од службата на проскомидијата, при отпустот и подоцна по Великиот Вход,

¹⁹ М. Марковиќ, *Прилог истражувању улогијата на канона Велике Суботе на иконографију средновековног сликарства*, ЗРВИ 37, Београд 1998, 177-179, н. 49

кога предложените дарови се поставени на светиот престол.²⁰

Примерите од поствизантискиот период покажуваат дека во светогорските цркви и во црквите од јужните и југозападните делови на Охридската архиепископија од XVI и XVII век, тропарот “Во гробе плочки” главно се сведува на две претстави, односно акцентот се става на зборовите *въ грѣбѣ плѣтски* што се претставува со сликање на Мртвиот Христос во гроб во првата зона од протезисот и на престолот Си бил Христе (*горѣ тен а прѣстолѣ*), што се илустрира со Христос Велики Архијереј или сликата на Св. Тројца во конхата од протезисот.²¹ Единствен пример каде тропарот “Во гробе плочки” е целосно илустриран во четири сцени е претставата од протезисот на црквата Св. Стефан во манастирот Морача од 1616 г.²² (сл. 16)

И нишата на северниот ѕид содржи интересна програма, а ние ја издвојуваме само претставата на Христос Цар и Велики Архијереј (*ѡрѣ ѡрѣмѣ великѣй архијерејѣ*) во раскошен сакос и омофор со круна на главата. Тој со двете раце ги благословува предложените дарови, виното во путирот, трите лепчиња во дискосот.

Темата на Христос Цар и Велики Архијереј, Аврам исто така ја презема од иконографскиот репер-

²⁰ Л. Мирковиќ, *op. cit.*, 142-143

²¹ М. Марковиќ, *op. cit.*, 178-179; С. Пејиќ, *Манастир Пусишања*, Београд 2002, 137-139; И двата автори укажуваат на примери на композиции поврзани со просторот на протезисот од периодот на доцниот среден век кога тропарот “Во гробе плочки” се слика како целина од четири претстави: Христос во гроб, Христос го изведува Аврам од Адот, Христос во рајот со праведниот разбојник и Христос со Бог Отец на престол носен на облаци.

За разлика од ова, илустрациите на тропарот на Велика Сабота од Марко Отрански содржат вообичаено три претстави и тоа: Христос во Гроб или Снетие како проширена варијанта, слегување во Адот и Христос Цар над Царевите и Велики архијереј седнат на престол носен на облак и ангели (cf. М. Марковиќ, *op. cit.*, 169-175, сл. 2-3, црт. 1-2; С. Пејиќ, *op. cit.*, 138)

²² С. Петковиќ, Морача, Београд 1986, 72, 134, 258

Сл. 16. фрескоживојис во нишајта на ѓакониконот на црквата Св. Никола во Вевчани, 1879 г., автор Аврам Дичов.

тоар на татко му Дичо, кој претходно ја слика во нишата на ѓакониконот во манастирот Рајчица 1848/52 г.

Самато претставување на Христос во архијерејска одежда како чинодејствува и ја служи светата литургија, благословувајќи ги предложените дарови, упатува на сосема одреден дел од литургијата кога Христос, идеалиниот свештеник по редот на Мелхиседек, го повикува Светиот Дух да ги освети и претвори во лебот и виното во вистинско тело и крв Христова.

На литургија светите дарови се благословуваат само при нивното осветување и токму тој момент е најсветиот и највозвишениот. Тогаш свештеникот по пример на Исус Христос, кој на Тајната вечера го благословил и раздробил лебот, ги благословува светите дарови и ја завршува светата евхаристија принесувајќи му ја на Господ бескрвната жртва.²³

²³ Л. Мирковиќ, *Православна литургија*, други, посебни део, Београд 1982, 103-105; Свети Никола Кавасила, *Толкување на Светијата литургија*, (превел митрополит Тимотеј), Охрид 2008, 72-75

Дичо и Аврам самиот настан го претставуваат поексплицитно бидејќи самиот Исус Христос Велики Архијереј ги благословува и осветува предложените дарови, тој, идеалниот свештеник по редот на Мелхиседек ја завршува светата тајна на евхаристијата, тој принесува, тој се принесува и тој ги прима во наднебесниот жртвеник.²⁴

Подоцнежните претстави сликани од Аврам во Вевчани (1879) и во Стенче (1881/2) се поврзани со просторот на ѓакониконот. Некаде, како што е случајот со претставата од Вевчани, добива посложена форма бидејќи Христос двапати е претставен. (сл. 17) Еднаш во долниот дел од нишата на ѓакониконот како стои зад светиот престол и ги благословува путирот и дискосот на кој се насликани пет лепчиња, а пред него е и отворената книга

²⁴ Л. Миковиќ, *op. cit.*, 103; Е. Чарнић, *Архијереј по реду Мелхиседекову*, Богословје XVII (XXXII), Београд 1973, 17-42; XVIII (XXXIII), (1974), 22-24, 37-42.; *Доѓмајшика ѓравославне цркве II*, (протосинђел Јустин), Београд 1980, 417-419, 424-427

со текст: прїимїте ѿдїте сїе ѣсть тѣло м: пїйте ѿ неавсї сїа ѣсть кровъ мои. . .

Во конхата на ѓакониконот уште еднаш е насликан Христос, но сега во одежда на Великиот Архијереј, сакос, омофор и архијерејска митра на главата, носен на облаци и сигниран: *црѣ ѿремъ ѿ великїи архиереа*. А над него симболот на Бог Отец.

Инаку, во уметноста на XIX век, освен овој иконографски концепт на Дичо и Аврам, може да се најдат примери на поинаква иконографска програма при сликањето на нишите на ѓакониконот.

На пример зографот кај кој Дичо го учел и усовршувал заграфскиот занает, Михаил од Самарина, при сликањето на нишата на ѓакониконот во црквата Св. Димитрија во Охрид, некаде околу 1840 г., го претставува старозаветниот свештеник Мелхиседек со дискосот и путирот во рацете.²⁵ Мелхиседек, исто така, е насликан и во нишата на ѓакониконот во црквата Св. Богородица Болничка во Охрид, на

слојот од почеток на XIX век, живопис изведен од зографи кои со своите стилски сфаќања им припаѓале на традициите на корчанските работилници од крајот на XVIII и почето на XIX век.²⁶ Но сепак, покрај овие неколку примери, најчесто се сликаат претстави на ѓакони со кадилници, дарохранилници или евангелија во своите раце.

Сепак, по својата сложеност и богословска содржајност, иконографската програма на Дичо Зограф и син му Аврам се издвојува како единствена појава меѓу современите и следбениците од Дебарската уметничка школа и воопшто во уметноста на XIX век.

На крајот само би одбележале дека Аврам Дичов оваа 1874 г., освен живописот во црквата Св. Никола во с. Брждани, го изведе и фрескоживописот во црквата Св. Никола, с. Присовјани, Струшко за која го наслика и натпрестолниот крст со Распетието Христово и ја наслика иконата на Богородица за црквата во село Росоки.

²⁵ А. Серафимова, *Фрескоживописот во црквата Св. Димитрија во Охрид во контекст на градското сликарство од втората половина на XIV век*, Зборник, Средновековна уметност, 6, Музеј на Македонија, Скопје 2007, 66-67, п. 19-20

²⁶ Според сопствени теренски белешки

Sašo CVETKOVSKI

**THE WALL PAINTINGS BY AVRAM DICOV, AT THE CHURCH ST. NICHOLAS,
BRZDANI NEAR KICEVO**

Summary

The church of St. Nicholas at the village Brzdani (near the monastery Precista in Kicevo), by its architecture and wall paintings is distinguished as one of the most important churches in Kicevo area from the time of the XIX century.

The now existing, today's church of St. Nicholas was built in 1872, replacing the older and lot smaller church.

The icons for the iconostas on the previous church were painted by Dico Zograf in 1849.

Later after the rebuilding in 1872, there was placed larger iconostas with divided structure, for whom the largest part of the throne icons were painted by master zograf who hasn't let his signature, and in 1874 the works are continued by Avram Dico, who also composes the whole painting program of the iconostas.

Avram paints the throne icon of the Virgin with Christ and later David and Moses in the lower side parts, and on the frame of the icon in the down side he writes the verses The voice of the Virgin, second chore and also leaves his signature along with the year of the making 1874.

Avram paints several festive icons as well. The Birth of Christ, St. George on a horse killing the dragon, St. Demetrius piercing King Kaloian, St. Basyl the Great, St. Nicholas and St. Theophilactus, St. Gregorius and St. Athanasios, St. Katherine as well as the icons of the apostles Andrew and Talo.

At the same time Avram included in his arrangement paints the frescoes at the proteases. At the niche of the proteases he paints one thematically and iconographically complex wholeness with the dead Christ in the grave, and in the conch he paints Holy Trinity, with the Holy Father, Holy Son (Christ), and the Holy Spirit, a decoration mastered according to the verses of the Canon of The Holy Saturday...

Next to the niche on the eastern wall is painted the deacon Stephen. Whilst at the niche on the north wall of the proteases he paints the Vision of Peter from Alexandria, and in the lower zone Christ the High Priest, blessing the Holy Gifts- the bread in the discos and the wine in the chalice on the Holy Table.

Next to the niche St. Nicholas is depicted as well as St. Atanasios of Alexandria.